

نفت در خاورمیانه

این تصویر از تظاهرات در مقابل سفارت آمریکا در لندن، در جریان اعتراضات به برجام، در ۲۳ سپتامبر ۲۰۱۵ گرفته شده است.

تقسیم سوریه، عراق، لبنان و فلسطین میان فرانسه و بریتانیا منجر شد. این مناطق قبل از آن، تحت کنترل ترک‌های عثمانی بودند.
سایکس و پیکو هر دو در سال دوم جنگ جهانی اول (۱۹۱۶) بر سر تجزیه امپراتوری عثمانی به توافق رسیدند، توافقی که پایه‌ها و پیامدهای آن تا به امروز بر این منطقه تأثیرگذار بوده‌است.
اما شاید این بخش از داستان نیز جالب باشد که پیش‌زمینه چنین توافقی به نیاز انگلستان برای کشیدن خط لوله‌ای جهت انتقال نفت خام عراق به دریای مدیترانه بازمی‌گردد. از ۱۹۱۵ مارک سایکس وزیر امور خارجه انگلستان به‌دنبال توافقی با فرانسیس پیکو بریتانیا به آنها در دهه ۱۹۱۰ را نادیده می‌گرفت. به‌جای کار برهنه‌ه و زمان‌بر سوخت‌رسانی ذغال‌سنگ به کشتی‌های انگلیسی که از لندن عازم هند بودند و لاجرم می‌بایست در جبل‌الطارق، مالت، قبرس، سوئز و عدن سوخت بگیرند، تنها با استفاده از یک بندر در شرق مدیترانه این کار را انجام دهند. بندر حیفاً نزدیک‌ترین بندر مدیترانه به حوزه نفتی کرکوک بود.
نظم ژئوپلیتیک ناشی از توافق سایکس-پیکو در خطا و بدون اطلاع اعراب تهیه شده بود و وعده اصلی بریتانیا به آنها در دهه ۱۹۱۰ را نادیده می‌گرفت. بریتانیا به اعراب قول داده بود که اگر علیه عثمانی‌ها سر بر شورش بردارند، با سقوط این امپراتوری به استقلال خواهند رسید. بعد از اینکه وعده استقلال بعد از جنگ جهانی اول محقق نشد و قدرت‌های استعماری در دهه‌های ۱۹۲۰، ۱۹۳۰ و ۱۹۴۰ به اعمال نفوذ شدید بر جهان عرب ادامه دادند، محور سیاست در جهان عرب تدریجا از ایجاد نظام‌های حکومتی مشروطه لیبرال به سوی ملی‌گرایی تغییر جهت داد. هدف این نوع ملی‌گرایی بیرون راندن استعمارگران و نظام‌های حاکم متکی به آنان بود. این یکی از عوامل اصلی

رشد حکومت‌های نظامی است که از دهه ۱۹۵۰ تا قیام‌های عربی سال ۲۰۱۱ بر بسیاری از کشورهای عربی حاکم بودند. در سال ۲۰۱۲، رهبر القاعده عراق با یادآوری سایکس و پیکو به بیرون خود دستور داد تا مرزهای ساختگی ناشی از توافق این دو را برچینند و حکومت اسلامی که مرزهای صنعتی و هرونکه سعودی جز اسلام را قبول ندارد، جانشین سازند. در ژوئن ۲۰۱۴ اوبوکر البغدادی کار را تمام کرد. مرزهای میان سوریه و عراق را در هم پیچید و به‌عنوان اولین خلیفه حکومت اسلامی در مسجد نوری موصل خواستار بیعت شد.
داعش در تجارت نفت، دستنی داشت. میدان نفتی عیلاص در مرز میان استان‌های کرکوک و صلاح‌الدین در ۲۰۱۴ به تصرف نیروهای دولت اسلامی عراق و شام افتاد. در بخش شرقی سوریه نیز در اطراف رقه علاوه بر ذخایر نفت خام، مخازن نفت تولید شده وجود داشت. به گفته کارشناسان روس در سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶، داعش از فروش نفت هر سال نزدیک به دو میلیارد دلار به دست آورده است. داعش نفت خام سرفت شده کشورهای عراق و سوریه را برای فروش در اختیار تجار ترکیه قرار می‌داد و آنان نیز این محموله‌ها را در بازارهای منطقه و به‌ویژه به اسرائیل می‌فروختند. اما لطمان داعش به منابع نفتی و تأسیسات پالایشگاهی عراق و سوریه بیشتر از استفاده آنها از این منابع بوده است.

<div><div> </div></div>	آینده انرژی در خاورمیانه	<div><div> </div></div>
<div><div> </div></div>	<p>به نظر می‌رسد کشورها دو دسته خواهند شد: کشورهای که در ابتدای قرن بیستم به نفت رسیدند. این کشورها در آینده نزدیک از نفت گذر خواهند کرد. دسته دوم کشورهای هستند که یا از این منبع انرژی محروم هستند یا تاکنون در آن مناطق کمتر کشف شده است. این دسته از کشورها به دنبال آن هستند که صنایع انرژی خود را توسعه دهند. سوریه، یمن، اقلیم کردستان عراق، مصر و لبنان از این دسته‌اند</p>	<div><div> </div></div>

انرژی ودوجنگ خلیج فارس

جای پای نفت در تحولات خاورمیانه از ابتدای قرن بیستم مشهود است. جنگ اول خلیج فارس با حمله وسیع و سراسری نیروهای عراقی به خاک ایران در سپتامبر ۱۹۸۰ آغاز شد. دیکتاتور عراق در آرزوی فرصتی بود تا از ایران مناطقی را جدا کرده و به عراق ملحق سازد. به نظر او کشوری مانند ایران با هزارو ۸۰۰ کیلومتر دسترسی به آب‌های آزاد در خلیج فارس و دریای عمان با دسترسی گلوگاهی عراق که با جزر و مد بین ۱۵ تا ۶۰ کیلومتر در نوسان بود، قابل مقایسه نبود. او در نظر داشت بخشی از مناطق نفت‌خیز در جنوب غربی ایران را ضمیمه خـاک خود کند و علاوه بر تغییرات ژئوپلیتیک در خلیج‌فارس، منابع نفتی خود را بزرگ‌تر از عربستان سعودی سازد. و در این راه از لحاظ سیاست بین‌الملل، با تمام قدرت‌های منطقه و جهانی توافق کرده بود. در ۱۹۸۸، صدام حسین پس از هشت سال دست از سیاست تجاوز به همسایه شرقی خود برداشت. نه به راحتی، بلکه با مبارزه بی‌امان نیروهای ایرانی هم در صحنه نظامی و هم در صحنه مربوط به اجرای قطع‌نامه ۵۹۸ شورای امنیت. در آخرین نامه خود به رئیس‌جمهور وقت ایران، صدام تأیید کرد که هر آنچه را مدنظر ایرانی‌هاست، قبول دارد، به امید اینکه دو کشور یک همزیستی

دیپلماسی

ادامه از صفحه ۹

ایران و خاورمیانه در یک قاب

در هفته‌های گذشته برخی رهبران شیعه و مقامات عراقی به عربستان سفر و با ولیعهد و مقامات عربستان دیدار کرده‌اند که درشرایطی که روابط تهران و ریاض در بحرانی‌ترین شرایط قرار دارد، سؤال‌برانگیز شده است. ایرج مسجدی، سفیر ایران در عراق در توضیح اینکه ایسِن رفت‌وآمدهای دیپلماتیک به منزله دورشدن آنها از ایران است، با رد این گمانه‌زنی‌ها تأکید کرد: «این سفرها ربطی به تهران ندارد و این رفت‌وآمدها به معنای دورشدن جریان تشیع با دولت عراق از ایران نیست.»

مصر، یخ ذوب‌نشدنی روابط سیاسی

روابط تهران با قاهره پس از انقلاب اسلامی زیر سایه فلسطین و مذاکرات صلح کمپ دیوید قرار گرفت. چند ماه پس از پیروزی انقلاب، روابط سیاسی با مصر رو به سردی رفت. با ترز انور سادات و حمایت ایران از سازمان جهاد اسلامی واخوان‌المسلمین خصوصت میان دو‌کشور بالا گرفت و مصر در تهاجم صدام حسین به ایران با ارسال سلاح و سرباز از صدام حمایت کرد. پس از ۲۰ سال قطع روابط، در دیدار سیدمحمد خاتمی در زَنتو با حسنی مبارک در ۲۸ آوریل ۱۹۹۱، روابط دیپلماتیک در سطح اقتصادی احیا شد. انقلاب‌های عربی ۲۰۱۱ و به‌قدرت‌رسیدن گروه اسلام‌گرای اخوان‌المسلمین، گمانه‌زنی‌ها درباره احتمال ازمسرگیری روابط را تقویت کرد، اما سبیر رویدادها روی دیگر ناپیدای روابط بیچیده ایران و مصر را نشان داد و توانست یخ ۳۰ساله روابط را ذوب کند. محمد مرسی، رئیس‌جمهور اخوانی، در آگوست ۲۰۱۲ برای شرکت در اجلاس جنبش عدم‌تعهد به تهران آمد که اولین سفر رئیس‌جمهور مصر به ایران پس از انقلاب اسلامی بود، اما به دلیل موانع بی‌شمار منطقه‌ای، به‌خصوص تأثیر کشورهای عرب خلیج‌فارس به‌عنوان متحدان اصلی مصر همراه با فقدان اشتراکات در روابط قاهره و تهران همچنان در اتاق انتظار ماند.

ترکیه، شریک اقتصادی ناگزیر

زمانی که ایران در جنگ و تحریم بود، ترکیه که از منابع انرژی فسیلی محروم است، برنامه‌های توسعه اقتصادمحور توانست در راصله ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۰ اقتصادش را توسعه دهد. در سیاست منطقه‌ای نیز برخلاف بسیاری به‌دنبال حق آزادی بیان و توسعه دموکراسی در سوریه بودند. تفاتر بحرین با سوریه در همین نکته است که در این بخش از خاورمیانه منابع نفت و گاز وجود دارد که هرگونه اختلال در تولید یا صادرات آن ضررهای متعددی در اقتصاد کشورهای صنعتی وارد می‌کند.

در همین زمان آمریکا، انگلستان و فرانسه قطع‌نامه ۱۹۷۳ را در شورای امنیت در حمایت از مردم لیبی و علیه دیکتاتوری قذافی به تصویب می‌رسانند. این قطع‌نامه در همان روزی تصویب شد که سرکوب مردم بحرین شروع شده بود. جت‌های جنگنده سازمان پیمان اتلانتیک شمالی (ناتو) به مواضع طرفداران قذافی حمله می‌کنند. شش ماه بعد پادشاه بحرین و نخست‌وزیر انگلستان در خانه شماره ۱۰ داوینگ‌استریت لندن به بحث راجع به وضعیت مردم سوریه پرداختند.

آینده انرژی در خاورمیانه

این تصویر از تظاهرات در مقابل سفارت آمریکا در لندن، در جریان اعتراضات به برجام، در ۲۳ سپتامبر ۲۰۱۵ گرفته شده است.

شش سال چهاردهم • شماره ۲۹۴۳ • روزنامه

ادامه از صفحه ۹

عراق وسوریه در دوره گذار

مطابق یک گزارش داعش توانسته نزدیک به هزار و ۵۰۰ عملیات تروریستی در ۱۶ شهر آزاد شده از زمان آزادی آنها تا آوریل ۲۰۱۷ انجام دهد. بنابراین سرکوب کامل داعش همچنان باید به عنوان یک اولویت مدنظر باشد.

۲- مناطق وسیعی از الطنف در سوریه تا سنجار در عراق که همچنان در تصرف داعش است، اکنون به عرصه مبارزهای دامنه‌دار بین نیروهای متقاوت با وابستگی‌های مختلف منطقه‌ای و جهانی تبدیل شده است؛ به نحوی که رقابت برای کنترل این مناطق خطر برخورد بین قدرت‌های منطقه‌ای و حتی جهانی را موجب شده است. علاوه بر قدرت‌های منطقه‌ای، آمریکا و روسیه نیز نیروهایی را در این مناطق تحت حمایت خود دارند و هر حمله به یکی از این نیروها توسط دیگری بالقوه می‌تواند از کنترل خارج شود. از این رو، حمله آمریکا به واحدهایی از نیروهای دولت سوریه و متحدانش در ۱۸می در منطقه الطنف را به این بهانه که قصد حمله به نیروهای مورد حمایت آمریکا را داشته‌اند، می‌توان نقطه عطفی در این مرحله گذار به شمار آورد. در همین رابطه آزادی حلب در دسامبر و تسلیم برخی گروه‌های تروریستی در اطراف دمشق و نیز برقراری چند آتش‌بس در برخی مناطق، هزاران نفر از نیروهای دولت سوریه و متحدانش را نیز آزاد کرده و امکان داده تا ششک کشور شامل بادیه‌الشمام و دره فرات در مرکز توجه دمشق قرار گیرد. هم‌زمان آمریکا نیز طی سه ماه گذشته با انجام شماری عملیات نظامی در این منطقه عزم خود را در کمک به شورشیان مورد حمایتش در منطقه الطنف نشان داده است. دولت سوریه معتقد است که هدف آمریکا حضور دائمی در این منطقه و جلوگیری از کنترل دولت مرکزی بر دره فرات است. آمریکا و اسرائیل طی چند ماه گذشته مدعی بوده‌اند که نگران شکل‌گیری یک محور شرقی -غربی بین ایران و لبنان از طریق عراق و سوریه هستند و از جمله اسرائیل تلاش دارد اروپا را از عواقب «استقرار ایران در ساحل مدیترانه» بترساند. در مقابل، به نظر می‌رسد که آمریکا خود در پی ایجاد یک محور شمالی - جنوبی است که کشورهایمانند اردن، شورای همکاری خلیج فارس و ترکیه را به هم پیوندند. با چنین فرضی بادیه‌الشمام به‌اضافه نقاط مرزی سوریه و عراق و نیز مناطقی در خاک عراق مانند تل‌عفر و منطقه سنجار در مرکز توجه قرار گرفته‌اند. با توجه به اتهام بی‌عملی که به آمریکا درجریان بحران سوریه وارد شده و تعطیل‌شدن دو برنامه سیا و پنتاگون برای آموزش نیروهای ضدسوری و صدمه‌ای که از آن رهگذر به اعتبار آمریکا نزد متحدان منطقه‌ای وارد شده، اکنون سؤال مهم این است آمریکا در دو منطقه اصلی فعالیت نظامی خود در سوریه؛ یعنی منطقه کردشین و منطقه اطراف الطنف، نهایتاً چه خواهد کرد.

۳- سرایت مسئله کرده به سوریه ویژگی دیگر دوره کنونی در منطقه است. کردهای سوریه اکنون در قالب «نیروهای دموکراتیک سوریه» متحد اصلی آمریکا در حمله به رقه و دیگر مناطق دره فرات هستند، اما مسئله این است که این کردها دستور کار خاص خود را دارند. اخیراً در نشست با عنوان «مجلس مؤسسان نظام فدرال دموکراتیک شمال سوریه» در ۲۷ و ۲۸ جولای در الرمیلان در حومه رقه طرح‌هایی برای ایجاد سه منطقه فدرال و شش کانتون در آنچه که «نظام فدرالی دموکراتیک شمال سوریه» می‌خوانند، ارائه کرده‌اند. همچنین سه دور انتخابات برای نحوه اداره این منطقه برگزار کردند. مخالفت قاطع ترکیه با این برنامه‌ها و نگرانی غربی که این اقدام را اینکه با کاهش تهدید داعش و تصرف رقه تاریخ‌مصرفسان برای آمریکا منقضی شود، آنها را متوجه حفظ گزینه همکاری با روسیه و مذاکره با دمشق و تهران کرده است. موضع دولت شمال سوریه عصبانی است، به‌سرعت در حال تندترشدن است. در چنین شرایطی به نظر می‌رسد که هماهنگی‌های سنتی بین تهران، آنکارا و دمشق در مورد مسئله کرده‌ای می‌تواند دوباره احیا شود.

۴- تلبترسوس در مصاحبه‌ای که در دوم آگوست داشت، از دو اولویت آمریکا در سوریه سخن گفت: اول پیشبرد یک روند سیاسی که در آن فشار اسد جایی نداشته باشد و دوم خروج ایران و متحدان ایران از سوریه. این در حالی است که تا هم‌اکنون ایران نقش مهمی در نجات عراق و سوریه از داعش و دیگر جریان‌های افراطی داشته و طبعاً باید جایگاه متناسبی نیز در روندهای سیاسی پیش‌رو داشته باشد. به‌رحال، مسئله این است که آمریکا که درحال حاضر نیرو و نقطه اتکای چندانی در سوریه ندارد، چگونه می‌خواهد و می‌تواند دو اولویت مورد اشاره تلبرسوس را پیگیری کند. از شواهد و قرانن چنین برمی‌آید که امید اصلی آمریکا در این رابطه، کمک‌گرفتن از روسیه و نیز اعمال فشار بر ایران در ارتباط با موضوعاتی مانند برجام است. اگرچه در پی برقراری آتش‌بس در جنوب غربی سوریه که در امان برنامه‌ریزی شده بود، اسرائیل نسبت به حضور روس‌ها در آن منطقه به‌عنوان ضامن آتش‌بس واکنش منفی نشان داد. اما شاید آمریکا و ب‌تبع آن اسرائیل در برابر دورنمای حضور ایران و حزب‌الله در جوار جولان اشغالی بپذیرند یا تاکنون بپذیرفته باشند که حضور روس‌ها در این منطقه برای آنها کم‌خطرتر است. این مثال و مثال‌هایی مانند آن می‌تواند گویای حساسیت روابط بین تهران، دمشق و مسکو در دوران گذار و نقش روس‌ها در تحولات سیاسی سوریه باشد. به‌رحال در این دوره گذار، روندهای سیاسی دست بالا را خواهند داشت و ممکن است مرزهای دست و دوشمن در این حوزه به وضوح مرزها در عرصه‌های نظامی نباشد. نوع خاص روابط دو دولت آمریکا و روسیه درحال حاضر و برخی همکاری‌های این دو در چند ماه گذشته می‌تواند به معنی حساسیت روند مذاکرات سیاسی برای تعیین آینده سوریه باشد.

۵- با توجه به فعالیت گسترده نیروهای فراملی و فرامرزی در چند دهه اخیر در منطقه و بی‌توجهی کامل یا نسبی آنها به مرزهای ملی و نظام‌دولت - ملت که از بعد از جنگ جهانی اول در خاورمیانه تثبیت شد، یکی از موضوعاتی که در این دوره گذار باید مدنظر تصمیم‌گیران در سطح منطقه و ورای آن باشد، میزان احترام عملی و عینی به مرزهای ملی خواهد بود. داعش قصد تخریب مرزهای ملی در خاورمیانه را با بیشترین حد به نمایش گذاشت. بااین حال، داعش در این زمینه تنها نیست. وهابیت نیز در چند دهه نشان داده که نسبت به مرزهای ملی بی‌انصاست. ادامه چنین وضعی، قطعاً به گرایش‌ها گریز از مرکز در داخل واحدهای سیاسی ساختن‌شده دامن زده می‌زند و در نهایت هیچ طرفی از آن بهره‌رنده نخواهد شد. عراق و سوریه از این نظر از آسیب‌پذیرترین واحدهای سیاسی در منطقه هستند.

۶- مسئله بازسازی عراق و سوریه از مسائل مهمی است که می‌تواند نحوه برخورد با دیگر مسائل دوران گذار را تحت‌تأثیر قرار دهد. مطابق برآورد بانک جهانی، صدده میلیارد دلار برای بازسازی سوریه بعد از جنگ مورد نیاز خواهد بود. بدهیهی است که بر سر بازسازی تأثیر عمده‌ای بر سرعت روند تثبیت سیاسی خواهد داشت. سؤال‌های اساسی در این مورد این است که پول لازم برای بازسازی چگونه و با چه سرعتی تأمین خواهد شد و تحت چه شرایطی، بدهیهی است که در جریان مذاکرات سیاسی برای شکل‌دادن به آینده منطقه، حداقل یکی از دو چشم تصمیم‌گیران نیز باید بر این مهم متمرکز باشد.

* کارشناس روابط بین‌الملل